- (Nizhynskyi derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia) / za zah. red. prof. Ye. I. Kovalenko. Nizhn : Vyd-vo NDU im. M. Hoholia, 2009. № 4. S. 142-145.
- Otych, 2014 – Otych O. Vykorystannia pedahohichnoi spadshchyny Sofii Rusovoi v moralno-dukhovnomu vykhovanni doshkilnyka. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. Kyiv–Poltava, 2014. № 7. S. 53-60.
- Pshevratska, 2002 – Pshevratska O. V. Psykholoho-pedahohichni zasady orhanizatsii suspilnoho doshkilnoho vykhovannia v pratsiakh S. F. Rusovoi : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Kyivskyi mizhrehionalnyi in-t udoskonalennia uchyteliv im. Borysa Hrinchenka. Kyiv : Kyivskyi mizhrehionalnyi in-t udoskonalennia uchyteliv im. Borysa Hrinchenka, 2002. 190 s.
- Rusova, 1996 – Rusova S. Vybrani pedahohichni tvory. Kyiv : Osvita, 1996. 304 s.
- Sichkar, 2012 – Sichkar A. Sofiia Rusova, Kseniia Maievska: idei diialnisnoho pidkhotu do moralnoho vykhovannia. *Doshkilne vykhovannia*. 2012. № 12. S. 10-12.
- Tarapaka, 2015 – Tarapaka N., Martin A. Pohliady S. F. Rusovoi na problemy moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka* / red. kol.: V. V. Radul, V. A. Kushnir ta in. Seriia: Pedahohichni nauky. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2015. Vyp. 140. S. 136-140.
- Uliukaieva, 2016 – Uliukaieva I. H. Kontsepsiia doshkilnoho vykhovannia Sofii Rusovoi. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky*: zb. nauk. prats. Berdiansk : FO-P Tkachuk O. V., 2016. Vyp. 1. S. 266-273.
- Fediaieva, 2008 – Fediaieva V. L. Simeine vykhovannia v naukovi kontsepsii osvity i vykhovannia pidrostaichoho pokolinnia Sofii Rusovoi. *Pedahohichni nauky*: zb. nauk. prats / redkol.: Ye. S. Barbina, V. L. Fediaieva, V. V. Kuzmenko ta in. Kherson : KhDU, 2008. Vyp. 48. S. 14-21.
- Savchenko, 2008 – Savchenko O. Ya. Osobystisno oriientovane navchannia. *Entsyklopediia osvity* / Akademiia ped. nauk Ukrainy; hol. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. S. 626-627.

УДК 159.96+316.64+004.2

DOI 10.31470/2308-5126-2019-42-1-110-119

Вікторія Назаревич,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри вікової та
педагогічної психології Рівненського
державного гуманітарного
університету

Victoria Nazarevich,
PhD (Psychology),
Associate of the Department of Age
and Pedagogical Psychology
of «Rivne State University
of Humanities»

E-mail: nazarevich.art@gmail.com

ORCID 0000-0002-0111-7070

ВИЗНАЧЕННЯ ОСТРАКІЗМУ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ

У статті висвітлено особливості поняття остракізму як різновиду соціальної ізоляції. Встановлено, що група, яка піддається остракізму, стає більш згуртованою, але саме соціальне відчуження є однією з причин актів насильства, антигуманної і насильницької поведінки, спричиняє деструктивне формування суспільних мотивів самовираження. Проаналізовано усвідомлення особою акту неприйняття її іншими, що стає причиною виникнення мотивів: підвищення бажання соціальних зв'язків – соціально-направлені мотиви; гнівні, асоціальні спонукання – злість, дія відповідно до агресивних намірів; уникнення повторного виключення – відхід від соціальних контактів. Здійснено спробу аналізу індивідуальних і ситуативних чинників, які впливають на особливості реакцій індивіда, а також психологічних характеристик осіб, що переживають ситуацію суспільної неприналежності. Висвітлено особливості рефлексивних реакцій і відповідей індивіда на остракізм, роль соціального статусу, самооцінки особистості,

соціальної підтримки в ситуаціях переживання особистістю явища витіснення. Досліджено, що особистість, яка відчуває первинні ознаки явища остракізму, буде володіти низкою психологічних реакцій, таких як: відрізка, високе напруження, емоційне виснаження, депресія, зниження задоволеності життям. Зроблено висновки про явище остракізму як акту ігнорування і виключення індивідів, яке відрізняється від соціальної ізоляції тим, що зазвичай вимагає відсутності уваги та відірваності від соціуму, як акту поєднання відчуження зі словесним, фізичним насильством, що має на увазі відсутність або незначну увагу до особистості або групи.

Ключові слова: остракізм, остракізатор, соціальна ізоляція, рефлексивні реакції, поведінкові стратегії, соціальний статус, мультимотивна теорія, приналежність.

The article is devoted to the peculiarities of the concept of ostracism as a kind of social isolation. In the research it is determined that the group, which is subject to ostracism, becomes more cohesive, but social exclusion is one of the causes of acts of violence, inhuman and violent behavior, causing a destructive formation of social motives of self-expression. The author made observation that the awareness of the person of the act of rejection of it by others becomes the reason for the emergence of motives: an increased desire for social ties – socially-oriented motives; angry, asocial motives – anger, action according to aggressive intentions; avoiding re-exclusion – leaving social contacts. In the study it was made an attempt to analyze the individual and situational factors that affect the peculiarities of the individual's reactions, as well as the psychological characteristics of people experiencing a situation of social inertia. The author has determined that a person who is subject to ostracism will have a number of psychological reactions, such as: disgust, high tension, emotional exhaustion, depression, loss of life satisfaction, emptiness. In the article the author highlighted the features of the reflexive reactions and responses of the individual to the ostracism, the role of social status, self-assessment of the individual, social support in situations of experience of the personality of the phenomenon of displacement. The effect of this phenomenon remains unchanged over time, and the formed reactions will depend and can be corrected by means of individual or situational factors, which are: level of personal and situational anxiety of the individual, support of reference persons, availability of social support in various spheres of life (emotional, informational, economic support). This study has shown that the experience of the situation will depend on the social position of the source of rejection and social status of the individual. A further consideration of this problem is seen in a more detailed study of common and distinctive features, the main criteria by individuals for the threat of belonging, the alleged devaluation and the denial of relationships, as well as the study of factors that affect the amount of time to overcome personal rejection.

Keywords: ostracism, ostracizator, social isolation, reflexive reactions, behavioral strategies, social status, multimotor theory, affiliation.

Постановка проблеми. Кожен індивід має потужну потребу приналежності. Входження особи до групи завжди було механізмом, що допомагає нам вижити – ось чому ми об'єднані в нації, держави, округи, міста, квартали, сім'ї та групи друзів, будучи залежними від кожного з цих угруповань, незважаючи на їхню величину. Приналежність задовольняє наші емоційні та фізичні потреби: залежність від неї починається ще з дитинства, коли батьки виховують і захищають нас, поки не досягнемо повноліття.

Приналежність є фундаментальною вимогою для безпеки, репродуктивного успіху і психічного здоров'я. Кожна особистість від народження володіє соціально-пізнавальною здатністю усвідомлювати себе та інших з точки зору інтенціональних психічних станів. Реакції соціуму мають потужний вплив на думки, емоції, мотиви й поведінку індивідів, а також на їхнє фізичне і психологічне благополуччя.

В останні десятиліття спостерігалось зростання дослідницького інтересу до наслідків неприналежності індивіда до певної групи, через акти остракізму, соціальної ізоляції та неприйняття. Ці явища були закарбовані в соціальній поведінці протягом століть, які практикуються не тільки людиною, а й загалом соціальними тваринами. Потужні поведінкові стратегії забезпечують силу і стійкість соціуму. Група, яка піддається остракізму, стає більш згуртованою, але саме соціальне відчуження є однією з причин актів насилля, антигуманної та насильницької поведінки, спричиняє деструктивне формування суспільних мотивів самовираження. Сплески ірраціональних і соціально-нетерпимих проявів, що приймають глобальні масштаби, терористичні акти, масове володіння зброєю, занедбаність потреби власного виживання індивідами стають важливим питанням сучасного психологічного світу та вимагають ґрунтовного дослідження їхніх глибинних причин. Масові самогубства, хронічні депресивні переживання, скорочення емоційно-вольового потенціалу нації, збільшення випадків маніакально-депресивних, шизофренічних, епілептичних розладів – це лише невелика частина проблем, які може породжувати явище остракізму.

Здійснення своєчасного профілактичного впливу, формування толерантної свідомості в суспільстві та її екстраполяція в самосвідомість ще в ранньому дитячому віці забезпечить соціум психологічними інвестиціями толерантної поведінки. Отже, вивчення цього явища в навчальному середовищі постає важливою проблемою психологічного аналізу та забезпечить футуристично прогнозованими, конструктивними конотаціями в майбутньому. Актуальності вивченню теми остракізму надає також той факт, що це явище алгоритмічно пов'язане із віковою, соціальною, спеціальною психологією та розкриває й поглиблює важливі парадигми психології особистості. Інтердисциплінарність цього явища в сучасній психологічній науці забезпечить нас більш ґрунтовними уявленнями про природу явища остракізації суспільства та остракізму як психологічного критерію функціонування групи та особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. К. Williams і С. Govan вивчали вплив індивідуальних реакцій на остракізм, К. Sommer розглядав роль контекстуальних чинників, С. Govan – виконання вимог щодо зниження майбутнього остракізму, N. Aydin – роль забезпечення альтернативних джерел приналежності. Експериментальні дослідження з відторгнення однолітків у дітей проводили М. J. Prinstein, N. Kerr, A. Carter-Sowell. Хоча при ізолюванні в людей можуть виникати різні негативні емоції (наприклад, смуток, самотність, біль, гнів, ревності), здебільшого емоція, пов'язана з відхиленням, представляється «хворобливими відчуттями» – стверджують у публікаціях М. Leary, G. MacDonald.

Враховуючи вищезазначене, **метою** нашого дослідження є теоретичне розкриття поняття остракізму, висвітлення основних положень наукових публікацій з цієї теми, їх систематизація та узагальнення.

Виходячи із зазначеної мети повідомлення, нами було висунуто такі завдання:

1. Розкрити поняття «остракізму» в системі наукових знань.
2. Проаналізувати особливості й закономірності реагування особистості при соціальній ізоляції.
3. Показати пригніченість індивідуальних проявів при соціальному відчуженні.

Виклад основного матеріалу. Остракізм зараховують до акту ігнорування та виключення окремих осіб. Незважаючи на відсутність словесних принижень і фізичних нападок, його прояви є болючими, загрожують психологічним потребам (приналежності, почуття власної гідності, контролю та осмисленості існування); це викликає різні психологічні, афективні, когнітивні й поведінкові реакції.

Прояви явища, яке вивчається, можуть приймати різні форми: незацікавленість, критика, упередження, уникнення, неприйняття, зрада, стигматизація, зневага, образа, залякування і різні дрібні образи.

Психологічне ядро всіх випадків, коли особи отримують негативні реакції від інших, полягає в тому, що вони представляють загрозу цілі бути оціненими і прийнятими. G. MacDonald виокремлював явний і прихований остракізм. У деяких випадках загроза соціального визнання є явною, наприклад, коли дитина піддається остракізму з боку товаришів по іграх, член групи виключається, або співробітник звільняється з роботи. В інших випадках відхилення є менш явними на кшталт деяких проявів забобонів і стигматизації, сформульовані в нейтральних (і навіть позитивних) проявах [Bozin, 2008: с. 713]. Випадки, коли особистість уникають або ігнорують, часто невловимі, й іноді складно зрозуміти, чи означає критика доброзичливий конструктивний зворотний зв'язок, чи є ознакою соціальної девальвації та зниженого визнання. Однак у всіх випадках потенційні можливості такого досвіду полягають у загрозі, яку вони представляють для почуттів особи, що дає поштовх оточенню не приймати їх у міжособистісні взаємини й соціальні групи.

З огляду на важливість міжособистісного визнання для добробуту індивідів загроза неприйняття та неприналежності зазвичай асоціюється з негативними наслідками. Загальна закономірність полягає в загрозі відторгнення особи, і хоч у якій формі проявлялася б, буде викликати негативні почуття, такі як біль, смуток, гнів і загальний розлад [Aydin, 2010: с. 750].

Спираючись на мультимотивну теорію, можна стверджувати, що після переживання явища остракізму особи майже завжди більш-менш відчують набори мотивів, які можуть сприяти конкуруючій поведінці.

Перший пов'язаний з підвищеним бажанням соціальних зв'язків – у багатьох випадках з об'єктом, яким вони не були прийняті, але часто й з іншими, які можуть забезпечити приналежність і підтримку [Williams 2005: с. 49]. Дії особистості часто направлені відповідно до прагнення домогтися цілі, але навіть відсутність схвалення може викликати соціально-направлені мотиви.

Другий набір мотивів включає в себе гнівні, асоціальні спонукання захищати себе або заподіювати шкоду особі, групі, з якої її було витіснено. Соціально не прийняті особистості часто відчувають злість й іноді діють відповідно до своїх агресивних намірів. Третя група мотивів – це особи, які пережили явище соціального відторгнення та є вмотивованими на уникнення повторення подібної ситуації. У результаті вони можуть вийти з соціального контакту не тільки з тими, ким не були прийняті, але іноді й з тими, в чиєму схваленні сумніваються (рис. 1).

Згідно з тимчасовою моделлю потреби-загрози (TNTM), розробленої К. Williams [Williams, 2005: с. 20], вплив остракізму на людей залишається незмінним із плином часу, і сформовані реакції будуть залежати й можуть піддаватися корекції за допомогою індивідуальних або ситуаційних чинників. У своїй концепції автор виокремлює три стадії розвитку остракізму.

Рис. 1. Рефлексивні реакції особистості на остракізм (мультимотивна теорія).

Було відзначено, що на першій стадії індивід, який є чутливим до найменших ознак неприйняття, визначає, що він піддається відторгненню соціуму. Коли виявляється відмова, блокується задоволення чотирьох основних потреб (приналежності, самооцінки, контролю та осмислення

існування) – у результаті, негативний настрій виникає разом з фізичним та соціальним болем. Такий ефект буде спостерігатися не тільки при особистому спілкуванні індивідів, а й при маніпулюванні з комп'ютером, Інтернетом і соціальними мережами [Williams, 2005: с. 77].

Відповідно до такої стратегії, під час другої стадії особистість зосереджує всю свою увагу на процесі неприйняття, щоб мати можливість впоратися з негативними наслідками ostracism, та оцінює, що цей процес означає, чим він скерований [Chow, 2008: с. 898]. На відміну від попереднього етапу, ситуативні й індивідуальні відмінності регулюють швидкість психологічного відновлення. У різних дослідженнях було встановлено, що респонденти з високим рівнем соціальної тривожності відновлюються повільніше при відторгненні їх групою, ніж індивіди з більш низьким рівнем даного показника, а також у них спостерігаються менші прояви саморегулюючої поведінки [Anderson J, 2009: с. 40].

На останньому етапі тимчасова модель потреби-загрози вказує на здатність деяких осіб піддаватися ostracism протягом усього життя. У кількох дослідженнях було виявлено, що індивіди відчувають себе емоційно виснаженими або депресивними на цій стадії розвитку [Leary, 2003: с. 116], є психологічно спустошеними й неспроможними до відновлення [Williams, 2005: с. 112] (рис. 2).

Рис. 2. Тимчасова модель потреби – загрози (TNTM).

Численні дослідження показали, що особистість, яка відчуває первинні ознаки явища, що вивчається, буде володіти низкою психологічних реакцій, таких як: відраз, високе напруження, емоційне

виснаження, депресія, зниження задоволеності життям [Thau, 2007: с. 841]. Ця точка зору була підтримана багатьма емпіричними дослідженнями. Зокрема, К. Williams і С. Govan у своїх працях підтвердили, що прояви ігнорування, які визначаються респондентами як психологічний тиск оточення, призводять до емоційної втоми й депресії, що мають значний вплив на роботу, сім'ю та здоров'я особистості.

Учені пов'язують переживання цього явища з втратою здатності, яка використовується для підтримки ресурсів індивіда, задоволення його потреб і досягнення бажаного. Значну увагу дослідники приділяють аналізу підвищення рівня особистісної тривожності, постійної потреби в самокопанні, підвищених вимог і критики, спрямованих на власну особистість, які притаманні особам, що піддаються остракізму [Ferris, 2008: с. 1350].

Іншим видом втрати ресурсів була підтримка з боку референтних осіб, у таких випадках респонденти натрапляють на важкокерованість емоційних проявів. Щоб збільшити цей ресурс та підтримувати фізичне та психічне здоров'я, особам необхідний соціальний контакт для передачі своїх почуттів і думок; незадоволення цієї потреби призводить до емоційного виснаження [Maner, 2007: с. 47].

Науково доведено, що реакція на остракізм буде залежати від джерела неприйняття – остракізатора. Наприклад, відсторонення від іменитого однолітка може по-різному вплинути на те, які індивідуальні реакції будуть супроводжувати особу, в порівнянні з її несхваленням кимось, хто має нижчу соціальну позицію. Учені широко визначають соціальний статус як повагу, яку деякі особистості отримують від інших, надаючи їм при цьому контроль над бажаними ресурсами [Williams, 2005: с. 120].

Уявлення про ієрархію кореняться в еволюції, і навіть коли робляться навмисні спроби ліквідації розшарування за допомогою соціальної інженерії, відмінності в статусі зберігаються як усередині, так і між групами. Тож досягнення й підтримання статусу в соціальній сфері залишається фундаментальним завданням індивіда [Anderson, 2009: с. 40].

S. Robinson стверджує, що соціальна цінність остракізатора впливає на те, наскільки загрозливим є епізод відторгнення для особи, і вивчення її когнітивних і емоційних реакцій [Robinson, 2013: с. 207].

Соціальна підтримка є ще одним чинником, що впливає на рівень особистісного стресу та благополуччя осіб, які переживають соціальне відторгнення. Дослідження показали, що високий рівень суспільної підтримки покращує психічне здоров'я та здатність справлятися з травмуючими подіями [Браун, 2001: с. 550]. Однак наявність суперечностей про значення соціальної підтримки заважає розвитку знань у цій сфері. Це непорозуміння частково пояснюється тим, що не було взято до уваги існування різних типів підтримки й теоретичні перспективи, які описують, як вона впливає на індивідуальні результати. Одна з

концептуалізації вищезазначеного ресурсу полягає в тому, що представлена структура має свої види [Скулкина, 2015: с. 59].

Ці можливості служать різним цілям і входять у багато форм, включаючи емоційну, інформаційну, економічну підтримку та підтримку товаришів [Солдатова, 2004: с. 14]. Крім того, ці засоби включають два різних типи, які сприймаються й виконуються, причому перші являють собою суб'єктивні судження про їхнє існування, а другі представлені підтримкою в конкретних і спостережуваних ситуаціях [Каган, 2000].

Важливим поняттям у вивченні явища остракізму є «намір обороту». Це свідоме і навмисне рішення, яке передбачає вихід із соціальної групи. Інтерес до даного прояву частково пов'язаний з тим фактом, що він широко приймається особистістю і стає предиктором фактичного відходу. Таким чином, знання того, які чинники впливають на намір вийти з групи, має вирішальне значення для розуміння вищезазначеного явища та його наслідків. Почуття соціальної роз'єднаності може посилити це бажання, оскільки відповідальність перед членами угруповання, задоволення і прихильність до неї починають руйнуватися [Науменко, 2009: с. 13]. «Намір обороту» є частиною захисного механізму абстиненції, який захищає індивіда від психологічного болю, пов'язаного з остракізмом [Шефер, 2014: с. 33].

Ідея виходу з формального або неформального об'єднання може здійснювати заспокоїливий вплив на особистість, що потребує ресурсів, втрачених через суспільне ігнорування, які можна компенсувати шляхом створення іншого союзу. Як зазначив С. Хобфолл, втрата бажаних ресурсів викликає стрес. Оскільки їх заміна є найбільш прямим способом компенсувати цю нестачу, намір вийти з групи може стати початковою стадією, на якій остракізована особа розглядає можливість пошуку нового соціального утворення, де втрачений статус і ресурси можуть бути відновлені [Williams, 2005: с. 230].

Висновки. Остракізм зараховують до акту ігнорування і виключення індивідів. Він відрізняється від соціальної ізоляції тим, що зазвичай вимагає ігнорування або відсутності уваги на додаток до відірваності від соціуму. Відрізняється від явних актів неприйняття і залякування, тому що замість поєднання відчуження зі словесним, фізичним насильством має на увазі відсутність або незначну увагу до особистості або групи.

Ефект остракізму є настільки сильним, що блокує фундаментальні потреби прийняття та приналежності, що, в свою чергу, призводить до негативних поведінкових і психологічних реакцій, які виникають на тлі сприйняття відторгнення як загрози.

Усвідомлення особою акту неприйняття її іншими стає причиною виникнення мотивів: підвищене бажання соціальних зв'язків – соціально-направлені мотиви; гнівні, асоціальні спонукання – злість, дія відповідно

до агресивних намірів; уникнення повторного виключення – відхід від соціальних контактів.

Також особистість, яка піддається остракізму, буде володіти низкою психологічних реакцій, таких як: відрaza, високе напруження, емоційне виснаження, депресія, зниження задоволеності життям, спустошеність.

Вплив цього явища залишається незмінним з плином часу, і сформовані реакції будуть залежати й можуть піддаватися корекції за допомогою індивідуальних або ситуаційних чинників, якими є: рівень особистісної і ситуативної тривожності індивіда, підтримка референтних осіб, наявність соціальної підтримки в різних сферах життя (емоційної, інформаційної, економічної підтримки). Також доведено, що переживання ситуації буде залежати від соціальної позиції джерела неприйняття і соціального статусу особистості.

Свідоме й навмисне рішення, яке передбачає вихід із соціальної групи, – «намір обороту», – викликане передусім почуттям соціальної роз'єднаності, є частиною захисного механізму, що захищає індивіда від психологічного болю, пов'язаного з остракізмом, і важливим чинником, який впливає на формування рефлексивних реакцій і відповідей індивіда на неприйняття.

Подальший розгляд цієї проблеми бачимо в більш розгорнутому вивченні спільних та відмінних рис, основних критеріїв індивідами загрози приналежності, передбачуваної девальвації та відмови в стосунках, а також у дослідженні чинників, які впливають на кількість часу для подолання особистісного відторгнення.

ЛІТЕРАТУРА

- Браун, 2001 – Браун Р. Межгрупповые отношения. *Перспективы социальной психологии*. Москва : Эксмо, 2001. С. 548-579.
- Каган, 2000 – Каган В. Homo Xenophobicus: психология «своего и чужого» [Электронный ресурс] / В. Каган. Режим доступа: <http://www.lebed.com/art2121.htm>.
- Науменко, 2009 – Науменко Л. Ю., Святенко Т. В. Виховна робота по запобіганню ізоляціонізму та ксенофобії серед студентів дніпропетровської державної медичної академії. *Медичні перспективи*. 2009. Т. XIV / 4. С. 12-16.
- Скулкина, 2015 – Скулкина Е. Н. Индивидуально-психологические детерминанты формирования социальных установок ксенофобии у подростков. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2015. № 1 (60). С. 58-60.
- Солдатова, 2004 – Солдатова Г. У., Макачук А. В., Семенова И. А. Кросскультурный анализ формирования психологической альтернативы «Мы-Они» у детей разных возрастов. *Мигранты из дальнего зарубежья: информационно-аналитический бюллетень*. Москва, 2004. № 15. С. 12-15.
- Шефер, 2004 – Шефер Б., Скарабис М., Шледер Б. Восприятие чужого как фактор возникновения амбивалентных чувств. *Психология*. 2004. № 1. С. 24-51.
- Anderson, 2009 – Anderson J. Organizational shunning: The disciplinary functions of «non-sense». *Atlantic Journal of Communication*. 2009. P. 36-50.
- Aydin, 2010 – Aydin N., Fischer R., Frey D. Turning to God in the face of ostracism: Effects of social exclusion on religiousness. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2010. P. 742-753.
- Bozin, 2008 – Bozin M., Yoder J. Social status, not gender alone, is implicated in different reactions by women and men to social ostracism. *Sex Roles*. 2008. № 58. P. 713-720.

- Chow, 2008* – Chow R., Tiedens L., Govan C. Excluded emotions: The role of anger in antisocial responses to ostracism. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2008. № 48. P. 896-903.
- Ferris, 2008* – Ferris D., Brown D., Berry J., Lian H. The development and validation of the workplace ostracism scale. *Journal of Applied Psychology*. 2008. P. 1348-1366.
- Leary, 2003* – Leary M., MacDonald G. Individual differences in self-esteem: A review and theoretical integration. New York: Guilford Press, 2003. 401 p.
- Maner, 2007* – Maner J., DeWall C., Baumeister R., Schaller M. Does social exclusion motivate interpersonal reconnection? Resolving the «porcupine problem». *Journal of Personality and Social Psychology*. 2007. P. 42-55.
- Robinson, 2013* – Robinson S., O'Reilly J., Wang W. Invisible at Work: An Integrated Model of Workplace Ostracism. *Journal of Management*. 2013. № 39. P. 203-231.
- Thau, 2007* – Thau S., Aquino K., Poortvliet P. Self-defeating behaviors in organizations: The relationship between thwarted belonging and interpersonal work behaviors. *Journal of Applied Psychology*. 2007. P. 840-847.
- Williams, 2001* – Williams K. Ostracism: The Power of Silence. New York : Guilford Press, 2001. 282 p.

REFERENCES

- Braun, 2001* – Braun R. Mezhrupovye otnosheniya. *Perspektyvy sotsyalnoi psykholohyy*. M. : Eksmo, 2001. S. 548-579.
- Kahan, 2000* – Kahan V. Homo Xenophobicus: psykholohyia «svoeho y chuzhoho» [Elektronnyi resurs] / V. Kahan. Rezhym dostupa: <http://www.lebed.com/art2121.htm>.
- Naumenko, 2009* – Naumenko L. Yu., Sviatenko T. V. Vykhovna robota po zapobihanniu izoliatsionizmu ta ksenofobii sered studentiv dnipro-petrovskoi derzhavnoi medychnoi akademii. *Medychni perspektyvy*. 2009. T. XIV / 4. S. 12-16.
- Skulkyna, 2015* – Skulkyna E. N. Yndyvydualno-psykholohycheskye determinanty formirovaniya sotsyalnykh ustanovok ksenofobyy u podrostkov. *Psykhopedahohyia v pravookhranytelnykh orhanakh*. 2015. № 1 (60). S. 58-60.
- Soldatova, 2004* – Soldatova H. U., Makarchuk A. V., Semenova Y. A. Krosskulturnyi analiz formirovaniya psykholohycheskoi alternatyvy «My-Ony» u detei raznykh vozrastov. *Myhranty yz dalnego zarubezhia: ynformatsyonno-analytycheskyi biulleten*. M., 2004. № 15. S. 12-15.
- Shefer, 2004* – Shefer B., Skarabys M., Shleder B. Vospriiatye chuzhoho kak faktor voznyknoveniia ambyvalentnykh chuvstv. *Psykholohyia*. 2004. № 1. C. 24-51.